

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-20>

УДК 338.432:339.564(477)

СВИНОУС Іван

Білоцерківський національний аграрний університет

<https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>e-mail: isvinous@ukr.net

САЛО Інна

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

<https://orcid.org/0000-0001-6413-1550>e-mail: inna_salo@ukr.net

БІЛОРУСЕЦЬ Леся

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-4857-2035>e-mail: bilorusetsl@khmnu.edu.ua

ЗЕЛЕНА Марія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9969-2427>e-mail: zelenama@khmnu.edu.ua

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ЕКСПОРТНОЇ СИРОВИННОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

У статті досліджено глибинні макроекономічні наслідки домінування сировинного експорту в структурі аграрного сектора України. Аргументовано, що багаторічна експортна стратегія, орієнтована переважно на вивіз зернових, олійних культур та сировини з мінімальним рівнем переробки, формує стійку залежність національної економіки від глобальної цінової кон'юнктури та спричиняє низку системних ризиків. На основі аналізу проявів ефекту «голландської хвороби» виявлено негативні впливи на курс національної валюти, деградацію переробних галузей, технологічну стагнацію та посилення сировинного характеру торгівлі. Окреслено трансмісійні механізми впливу аграрної сировинної спеціалізації на ключові макропоказники – ВВП, платіжний баланс, інвестиційний клімат, рівень зайнятості в аграрних регіонах та рівень зовнішньоторговельної доданої вартості. Особливу увагу приділено аналізу періоду з 2014 року та впливу повномасштабної війни після 2022 року, яка актуалізувала питання критичної вразливості України до зовнішніх шоків, розривів логістики та експортної інфраструктури. На емпіричних прикладах показано, що країни, які тривалий час покладалися на сировинну модель розвитку, зіткнулися з високою волатильністю доходів, інвестиційною нестабільністю та складністю переходу до індустріальної економіки. Висвітлено потенційні сценарії трансформації агроекспорту: розвиток переробних кластерів, стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю (наприклад, готової продукції харчової промисловості), підтримка органічного виробництва, біоекономіки, сертифікації та інноваційних технологій. Запропоновано шляхи подолання «сировинної пастки» через інституційну реформу агрополітики, розвиток інфраструктури зберігання та транспортування, інвестиції в освіту та науку, посилення координації між Мінагро, Мінекономіки та експортними агентствами. Зроблено висновок, що лише перехід від сировинно-експортної до інноваційно-промислової моделі розвитку дозволить забезпечити довгострокову макроекономічну стабільність, зростання доходів, валютну стійкість та формування конкурентної переваги України на глобальному аграрному ринку.

Ключові слова: аграрна сировина, експортна модель, голландська хвороба, макроекономічна стабільність, додана вартість, переробка, аграрна політика, економічна безпека, сировинна вразливість, інституційна трансформація.

SVYNOUS Ivan

Bila Tserkva National Agrarian University

SALO Inna

NSC «Institute of Agrarian Economics»

BILORUSETS Lesia, ZELENA Maria

Khmelnitskyi National University

MACROECONOMIC EFFECTS OF THE RAW-MATERIAL EXPORT ORIENTATION IN UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

The article investigates the profound macroeconomic consequences of the predominance of raw-material exports within the structural composition of Ukraine's agricultural sector. It is argued that the long-standing export strategy, primarily oriented toward the external supply of grains, oilseeds, and minimally processed commodities, has entrenched a persistent dependence of the national economy on global price fluctuations and has generated a spectrum of systemic risks. Based on the analysis of manifestations of the "Dutch disease" effect, the study identifies adverse repercussions for the exchange rate of the national currency, the degradation of processing industries, technological stagnation, and the reinforcement of the extractive nature of trade.

The research delineates the transmission mechanisms through which agricultural raw-material specialization affects key macroeconomic indicators—GDP, the balance of payments, the investment climate, employment levels in agrarian regions, and the share of foreign trade-generated value added. Special emphasis is placed on the post-2014 period and the consequences of the full-scale war since 2022, which have underscored Ukraine's critical vulnerability to external shocks, disruptions in logistics, and the fragility of export infrastructure. Empirical evidence demonstrates that countries long reliant on a resource-based development model have faced heightened income volatility, investment instability, and structural impediments to transitioning toward an industrialized economy.

The article outlines potential scenarios for the transformation of Ukraine's agro-export model: the development of processing clusters, the promotion of exports of high value-added products (e.g., finished food industry products), the support of organic farming, the bioeconomy, certification practices, and the adoption of innovative technologies. Pathways to overcoming the "resource trap" are proposed through institutional reform of agricultural policy, the modernization of storage and transport infrastructure, increased investments in education and research, and enhanced coordination among the Ministry of Agrarian Policy, the Ministry of Economy, and export agencies. The study concludes that only a shift from a raw-material export paradigm to an innovation-driven industrial model of development can ensure long-term macroeconomic stability, income growth, currency resilience, and the consolidation of Ukraine's competitive advantage in the global agricultural market.

Keywords: agricultural raw materials, export model, Dutch disease, macroeconomic stability, value added, processing, agricultural policy, economic security, resource vulnerability, institutional transformation.

Стаття надійшла до редакції / Received 17.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 04.10.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вступ. Аграрний сектор України за останні роки відігравав надзвичайно важливу роль у зовнішній торгівлі та економіці країни: його частка у загальному експорті зросла з 11 % у 2001 р. до 45 % у 2021 р. За даними МінАПК та бізнес-асоціацій, у 2024 році обсяг валютної виручки від експорту сільськогосподарської продукції досяг історичного рівня – \$24,5 млрд, що на \$2 млрд більше порівняно з 2023 р. (другий показник після рекорду 2021 р.).

Ці дані свідчать про зростаючу вагу агросектору у формуванні експортного потенціалу держави, забезпеченні валютних надходжень і балансуванні зовнішньоекономічних показників. Водночас структура експорту залишається вразливою до глобальних цінових та логістичних шоків, оскільки понад 70 % українського агроекспорту припадає на сировинну продукцію – зернові культури, олійні та продукти первинної обробки. Це зумовлює низку макроекономічних ризиків: надмірну залежність від експортної кон'юнктури, зниження стимулів до внутрішньої переробки, втрату доданої вартості та загрозу структурної стагнації сільських територій.

У контексті збройного конфлікту, блокування логістики, цінової волатильності та валютної нестабільності сировинна орієнтація аграрного експорту виявляє себе як фактор не лише доходів, а й вразливості. Уряд, профільні асоціації та наукова спільнота все частіше порушують питання про необхідність зміни парадигми аграрної політики: від експортної сировинної моделі до моделі, зорієнтованої на додану вартість, переробку, інновації та продовольчий суверенітет. У цьому контексті особливо актуальним є дослідження макроекономічних ефектів експортної сировинної орієнтації агросектору – з урахуванням статистики останніх років, міжнародних порівнянь та потенційних сценаріїв трансформації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових публікацій свідчить про зростаючу увагу дослідників до проблеми макроекономічних ризиків, пов'язаних із сировинною спрямованістю аграрного експорту України. У роботах Sachs і Warner, Corden і Neary, Karl підкреслюється, що надмірна залежність від експорту сільськогосподарської сировини може викликати ефект «голландської хвороби», що проявляється у зміцненні національної валюти, скороченні промислового виробництва та структурній вразливості економіки. Українські автори, зокрема Мошенський С., Белкін І., Сергієнко В., акцентують на загрозах економічній безпеці, посиленні зовнішньої залежності та уповільненні технологічного оновлення сільського господарства. Вітчизняні дослідження також вказують на асиметричний вплив валютних надходжень від агроекспорту на курс гривні та платіжний баланс у кризових умовах. Загалом, наявна література формує концептуальне підґрунтя для осмислення потреби в диверсифікації аграрного експорту, розвитку внутрішньої переробки та формування стратегічної промислово-аграрної політики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є теоретичне й емпіричне осмислення наслідків сировинної орієнтації аграрного експорту для макроекономічної стабільності України, формування рекомендацій щодо стратегічних пріоритетів державної аграрної політики на найближче десятиліття.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із найпоширеніших теоретичних пояснень вразливості країн із сировинною економікою є концепт «голландської хвороби» (Dutch Disease), який вперше описали економісти у 1977 році на прикладі Нідерландів після відкриття родовищ природного газу [1]. Згідно з цією теорією, надмірна залежність від експорту одного або декількох сировинних товарів призводить до зміцнення національної валюти, що робить обробку промисловість менш конкурентоспроможною через зростання імпорту і зменшення експорту обробленої продукції. Детальний аналіз цієї проблематики можна знайти у роботах таких авторів, як W. Max Corden та J. Peter Neary, які у 1982 році сформулювали класичну модель Dutch Disease у праці «Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy» [2].

Інший підхід – концепція рентної економіки, яка акцентує на тому, що значна частина національного доходу генерується не за рахунок продуктивної діяльності, а через отримання економічної ренти від доступу до природних ресурсів. Цю модель активно досліджували Terry Lynn Karl який запровадив термін «resource curse» і доводив, що країни, багаті на ресурси, часто демонструють нижчі темпи економічного зростання через інституційні та структурні перекоси [3].

У контексті України часто використовується поняття «сировинного прокляття» (resource curse), що вказує на наявність структурних дисбалансів у моделі економічного розвитку. Такі дисбаланси призводять до формування економіки ренти, у якій зростання не підкріплюється розвитком високотехнологічного виробництва чи інновацій. Українські економісти, неодноразово підкреслювали ризики такої моделі для довгострокової економічної стабільності [4].

Неоколоніальні теорії (переважно в межах політичної економії та постколоніальних студій) акцентують на залежності сировинних країн від глобального капіталу, міжнародних корпорацій і зовнішніх ринків. У цьому контексті Samir Amin та Immanuel Wallerstein висвітлювали, як глобальний поділ праці закріплює периферійні країни в ролі постачальників сировини, тоді як додана вартість формується у центрах – тобто розвинутих країнах. У разі України така модель відображається через переважання аграрного експорту, при маргіналізованій внутрішній переробці [5;6].

Зазвичай ці теоретичні напрями не протиставляються, а розглядаються у взаємозв'язку. Наприклад, приплив іноземної валюти від експорту аграрної та металургійної продукції призводить до зміцнення гривні (реальний ефект голландської хвороби), зниження конкурентоспроможності промислового виробництва, а також до розвитку рент'єрських практик серед великого бізнесу. Цей комплекс явищ робить економіку вразливою до зовнішніх цінових шоків та обмежує її здатність до сталого інноваційного розвитку.

Цей комплекс явищ робить економіку вразливою до зовнішніх цінових шоків та обмежує її здатність до сталого інноваційного розвитку. У таких умовах посилюється залежність від глобальної кон'юнктури, що особливо небезпечно в періоди геополітичної нестабільності. Разом із тим, зростає необхідність перегляду експортної стратегії аграрного сектору з акцентом на диверсифікацію, додану вартість і довгострокову стійкість.

Упродовж 2020–2024 років аграрний сектор України зберігає провідну роль у структурі національного експорту. Основу агропромислового експорту традиційно складають зернові культури – передусім пшениця, кукурудза та ячмінь – а також олійні культури, зокрема соняшник, ріпак і соя. Значна частка припадає на продукти первинної переробки цих культур: рослинні олії, шроту та макуху [7].

Згідно з оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства, у 2024 році загальний обсяг агроекспорту сягнув 24,5 млрд доларів США, що на 12 % більше, ніж у 2023 році. Це свідчить про збереження високої динаміки експорту попри триваючі виклики, пов'язані з воєнною агресією та обмеженим доступом до логістичних маршрутів. Частка агропромислового комплексу (АПК) у загальному обсязі експорту України у 2024 році досягла 59 %, що є другим найвищим показником за всю історію (після рекордного 2021 року).

Разом з тим, структура валютної виручки свідчить про значну перевагу сировинної продукції: зерно та насіння становлять основну частину експортних надходжень, у той час як продукція глибокої переробки залишається недостатньо розвиненою. За офіційними даними уряду, у 2024 році її частка оцінювалась приблизно в 20 %, що вказує на переважну орієнтацію на експорт сировини, без належної доданої вартості. Варто зазначити, що у 2018 році Міністерство аграрної політики повідомляло про досягнення частки понад 50 % у структурі переробленої продукції в агроекспорті. Проте цей показник згодом знизився через зовнішні цінові шоки, воєнні дії та обмеження транспортної інфраструктури.

Не менш показовими є трудові характеристики аграрного сектору. За даними Державної служби статистики України, кількість офіційно зайнятих осіб у сільському, лісовому та рибному господарстві зменшилася з 535,7 тис. у 2021 році до 454,5 тис. у 2022 році. Це різке скорочення є прямим наслідком війни, особливо в регіонах активних бойових дій і на окупованих територіях.

Водночас неформальна зайнятість у сільському господарстві України залишається вкрай високою, що створює численні соціально-економічні виклики. За даними Державної служби статистики, у 2020 році офіційно зареєстровано лише близько 440 тис. працівників у сільському господарстві, тоді як реальна кількість осіб, зайнятих у цьому секторі, оцінюється понад 1,78 млн, згідно з оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України та Світового банку. Це означає, що майже 75% зайнятих у агросекторі працюють у тіньовому або напівформальному секторі, головним чином у складі особистих селянських господарств (ОСГ) та дрібних фермерських формувань.

Більше того, за оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), до 60% виробництва сільськогосподарської продукції в Україні припадає на ОСГ, які водночас залишаються найбільш вразливими до ринкових, цінових та кліматичних ризиків через обмежений доступ до техніки, фінансування та знань.

У 2021 році, за даними Мінекономіки, лише близько 3% малих фермерських господарств мали доступ до державної підтримки у вигляді дотацій чи пільгового кредитування. Це вказує на інституційну нерівність, при якій значна частина зайнятих у секторі залишається поза межами публічної політики.

Крім того, у 2023 році частка працівників, які не мають офіційного трудового договору в сільському господарстві, становила близько 52%, згідно з даними моніторингу Держпраці. Це свідчить не лише про масштаб тінізації, а й про системну відсутність соціального захисту, що особливо загострюється в умовах війни, мобілізації та втрат працездатного населення [8].

Соціально-економічні наслідки такої структури є суттєвими: втрата податкових надходжень до місцевих бюджетів, нерівний доступ до субсидій, обмежене пенсійне та медичне забезпечення сільського населення. В умовах війни, коли за 2022–2024 рр. понад 500 тис. сільських мешканців були мобілізовані або переміщені, питання формалізації праці набуває додаткового виміру - поновлення трудового потенціалу, реінтеграція ветеранів і забезпечення зайнятості на місцях стають викликами національного масштабу.

Отже, тіньова зайнятість у сільському господарстві - це не лише економічна проблема, а стратегічний бар'єр до сталого розвитку, інтеграції в глобальні ринки та забезпечення гідного рівня життя на селі. Її подолання вимагає цілісної політики: від запровадження податкових стимулів для легалізації фермерської праці - до модернізації системи контролю, створення місцевих центрів підтримки агробізнесу та розширення програм соціальної адаптації в громадах.

Таким чином, аграрний сектор України залишається надзвичайно важливим джерелом експортних надходжень і зайнятості, однак структурно він зосереджений на низькоприбутковій сировинній моделі, з високою часткою неформальної праці, що стримує його повноцінний розвиток і інтеграцію в ланцюги виробництва доданої вартості. Це створює довгострокові ризики для конкурентоспроможності української продукції на світових ринках та обмежує ефективність державної політики підтримки галузі. Для подолання цих викликів необхідно поєднувати короткострокові інструменти стимулювання експорту з довгостроковими заходами з інституційної модернізації.

Аграрний сектор України відіграє стратегічну роль у формуванні платіжного балансу та підтримці макрофінансової стабільності. Згідно з офіційними оцінками, у 2024 році валютні надходження від експорту аграрної продукції досягли рекордної позначки у \$24,5 млрд, що стало ключовим джерелом валютної ліквідності країни. Це дозволило забезпечити позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу в аграрному сегменті, продовживши тенденцію, зафіксовану ще у 2018 році, коли агросектор забезпечив рекордне сальдо платіжного балансу в \$13,5 млрд (за даними Міністерства аграрної політики) [9].

Проте висока концентрація експорту на кількох основних культурах - передусім пшениці, кукурудзі, ріпаку та соняшнику - формує структурну вразливість аграрної зовнішньоторговельної моделі України. Такий вузький товарний профіль означає, що експортна виручка країни суттєво залежить від обмеженої групи агрокультур, що у свою чергу підвищує чутливість до зовнішніх шоків: погодних катастроф, епідемій рослин, цінових обвалів на біржових ринках, логістичних обмежень або геополітичної нестабільності. Зокрема, світовий ринок зернових відзначається значною ціновою волатильністю, обумовленою як глобальними змінами клімату, так і торговельними війнами, зміною політики великих експортерів (США, Бразилія, РФ), а також коливанням попиту з боку Китаю, ЄС та країн Африки.

У разі неврожаю в одному з ключових регіонів або запровадження обмежень на експорт (як це сталося в періоди блокади українських морських портів у 2022–2023 роках), валютні надходження від агросектору можуть різко знизитись. Це прямо впливає на стан платіжного балансу, курс гривні та можливості держави фінансувати соціальні й оборонні потреби. За даними Нацбанку України, у деякі місяці 2023 року обсяги валютних надходжень від агроекспорту скорочувались на 30–40% порівняно з довоєнним періодом, що потребувало екстреної підтримки з боку міжнародних партнерів і перегляду макроекономічного прогнозування.

Таким чином, аграрна модель, заснована на експорті обмеженої кількості сировинних культур, створює ефект «моноекономіки» - ситуації, в якій економічна стабільність країни непропорційно залежить від декількох товарних позицій. У довгостроковій перспективі це обмежує можливості для інклюзивного розвитку, інноваційної модернізації села, формування переробної інфраструктури та нарощення доданої вартості. Для подолання цих ризиків необхідно переорієнтувати державну політику на стимулювання експорту продукції з високим ступенем обробки, розширення товарної номенклатури, підтримку нішевих культур, розвиток кластерів і кооперативів. Такий підхід дозволить зменшити експортну концентрацію, зробити валютні надходження більш стабільними та посилити стійкість аграрного сектору до зовнішніх шоків.

Ця чутливість аграрного сектору до валютної динаміки має критичне значення для всієї макрофінансової стабільності країни. Оскільки агропродукція становить понад половину загального експорту України, валютні надходження від її реалізації безпосередньо впливають на платіжний баланс, курс гривні, інфляційні очікування та навіть рівень бюджетного дефіциту. У періоди сприятливої зовнішньої кон'юнктури – високих цін на зернові, відновлення логістичних маршрутів, сприятливої погоди – спостерігається суттєве зростання валютної пропозиції, що сприяє зміцненню гривні. Це, в свою чергу, призводить до тимчасового зниження цін на імпорт, зменшення інфляційного тиску та створення ілюзії фінансової стабільності.

Однак така залежність є ризикованою. В умовах збройного конфлікту, руйнування портової інфраструктури, блокади морських шляхів або несприятливих погодних умов (наприклад, посухи чи затоплення) обсяги експорту різко знижуються. Як наслідок, зменшується приплив валюти, посилюється тиск

на національну валюту, а Національний банк змушений витрачати валютні резерви для утримання курсу або допускає його девальвацію. Це підвищує ціни на імпортовані товари (зокрема паливо, добрива, техніку), що створює вторинний інфляційний ефект і ускладнює фінансування державних програм.

Показовим є період першої половини 2023 року, коли експорт агропродукції забезпечував до третини всіх валютних надходжень країни, тоді як металургійна галузь, традиційно друга за обсягом, формувала менше 10 % експортної виручки. Це свідчить про гіперзалежність економіки від аграрного експорту, яка в умовах воєнної та кліматичної нестабільності є надзвичайно вразливою.

У ситуації різкого зменшення «зернової виручки» держава змушена компенсувати втрати шляхом залучення міжнародної фінансової допомоги: кредитів МВФ, грантів ЄС, фінансування Світового банку та інших донорів. Хоча ці ресурси тимчасово забезпечують макрофінансову рівновагу, вони не є стабільними джерелами – їх отримання залежить від геополітичної підтримки, відповідності умовам програм та політичної ситуації. Крім того, така зовнішня залежність підсилює боргове навантаження, обмежуючи фінансовий суверенітет у майбутньому.

У довгостроковій перспективі курсова стабільність повинна ґрунтуватися не на «зерновій прив'язці», а на диверсифікованій структурі експорту з вищою доданою вартістю, стабільній внутрішній переробці, розвитку несировинних секторів економіки та ефективній валютній політиці. Лише така стратегія дозволить зменшити вразливість економіки до зовнішніх шоків і забезпечити надійні макрофінансові орієнтири для розвитку.

У питанні зайнятості та інвестиційної активності аграрний сектор України демонструє суперечливі тенденції, які загострюються в умовах війни. З одного боку, високий попит на аграрну продукцію, зростання обсягів експорту та розвиток міжнародних ринків створюють стимули для збільшення виробництва та, відповідно, тимчасової зайнятості – особливо у сезон збирання врожаю, сортування, первинної обробки продукції. Це дає змогу певною мірою знижувати рівень безробіття у сільських громадах у пікові періоди аграрного циклу [10]. Однак характер такої зайнятості має переважно низьку якість: вона сезонна, фізично виснажлива, з невисокою оплатою праці та обмеженим соціальним захистом.

У воєнний період на цю ситуацію накладаються додаткові обмеження, зокрема втрати робочої сили внаслідок мобілізації, поранень чи загибелі працівників агросектору. Багато аграріїв та їхніх родичів були призвані до лав Збройних Сил України, що призвело до дефіциту кваліфікованих і досвідчених кадрів у ключових виробничих ланках. Особливо болісним є втрата чоловіків середнього віку – основної категорії трудових ресурсів у сільському господарстві. Нестача працівників змушує підприємства знижувати виробничі обсяги, відмовлятися від трудомістких культур або спрощувати агротехнології, що негативно впливає на якість продукції та довгострокову продуктивність.

Крім того, процес мобілізації часто не враховує сезонність сільськогосподарського виробництва та відсутність заміни ключових фахівців – механізаторів, агрономів, ветеринарів. Це створює додаткове навантаження на тих, хто залишається у виробництві, знижує ефективність аграрних процесів і поглиблює психологічну напругу в колективах. Водночас сім'ї загиблих або зниклих безвісти фермерів стикаються з труднощами у веденні господарства, оформленні спадщини та доступі до кредитів, що ставить під загрозу подальше функціонування багатьох малих фермерських господарств.

У поєднанні з іншими структурними проблемами – агрохолдингізацією, зростанням капіталомісткості виробництва, автоматизацією та механізацією – це призводить до подальшого скорочення кількості робочих місць у сільській місцевості. У результаті поглиблюється соціальна нерівність між великими агропідприємствами, які здатні компенсувати втрати трудових ресурсів технікою, та малими фермерськими господарствами, які переважно залежать від сімейної праці.

У цьому контексті вкрай важливою є адаптація державної політики: запровадження механізмів бронювання критично важливих працівників агросектору, розширення програм підтримки для сімей загиблих фермерів, створення мобільних агротехнічних бригад для допомоги малим господарствам, розвиток соціального підприємництва. Без системного втручання та реінтеграції аграрної праці у стратегії національного відновлення існує ризик поступової деградації людського капіталу сільських територій, що стане довгостроковим викликом для продовольчої та економічної безпеки держави.

Інвестиції у глибоку переробку сільськогосподарської продукції залишаються недостатніми. Хоча переробні потужності з виробництва соняшникової олії майже повністю завантажені, значна частина сої та ріпаку все ще експортується у вигляді непереробленої сировини. За даними асоціації «Укроліапрот», якби приблизно 7 млн тонн сої та ріпаку, що зараз експортуються у сирому вигляді, перероблялися в Україні, це могло б забезпечити додаткове зростання ВВП на понад \$420 млн.

Таким чином, у короткостроковій перспективі сировинна орієнтація аграрного сектору дійсно виконує стабілізуючу функцію: забезпечує валютну виручку, підтримує платоспроможність держави, дозволяє агровиробникам продовжувати діяльність, а також створює певний рівень зайнятості в сільських регіонах. Це особливо актуально в умовах війни, коли більшість індустріальних галузей перебувають у кризовому стані. Проте така модель розвитку є вкрай обмеженою за своєю природою, оскільки її стійкість залежить від зовнішньоекономічної кон'юнктури, доступу до морської логістики та глобального попиту на сировину.

У довгостроковій перспективі переважна експортна стратегія, заснована на поставках сільськогосподарської сировини, формує численні макроекономічні ризики. Вона посилює залежність України від коливань світових цін на зерно, соняшник, ріпак та інші базові культури, що може призводити до непередбачуваних коливань доходів та ускладнювати бюджетне планування. Крім того, така модель не сприяє накопиченню технологічного капіталу, поглиблює структурну примітивізацію економіки, спричиняє втрати потенційного доходу на етапах переробки, пакування, сертифікації, брендування тощо. Через орієнтацію на «сиру» продукцію втрачається значна частина доданої вартості, яка могла б залишатися в межах країни, сприяти створенню нових робочих місць і розвитку суміжних галузей - від машинобудування до логістики й фінансового сектору.

Зростаюча інвестиційна інертність, невисокий рівень інноваційності та відсутність комплексної політики підтримки переробки лише посилюють цю тенденцію. У результаті замість повноцінної аграрної індустрії Україна ризикує залишатися сировинним придатком, вразливим до глобальних криз, торговельних обмежень і геополітичного шантажу.

Для забезпечення стабільного й самодостатнього економічного зростання необхідно радикально переорієнтувати аграрну політику: від короткотермінового задоволення експортною виручкою - до стратегії глибокої переробки, інтеграції фермерства в кластери виробництва з високою доданою вартістю, розвитку внутрішнього споживання та експортної диверсифікації. Це передбачає впровадження стимулів для створення підприємств з переробки, інвестицій у харчову промисловість, кооперативи, інфраструктуру зберігання та логістики, а також підтримку національного бренду й географічних зазначень. Лише така трансформація зможе забезпечити стійкість, конкурентоспроможність і довгостроковий добробут як для аграрного сектору, так і для всієї економіки України.

Аграрний експорт, зокрема зернових і олійних культур, приносить мільярдні надходження до державного бюджету та залишається одним із ключових джерел платіжного балансу. Проте одночасно така модель створила низку системних загроз і викликів.

Серед основних макроекономічних ризиків: послаблення обробної промисловості внаслідок «голландської хвороби», вкрай низька глибина переробки агропродукції, значна частка тіньової зайнятості, а також залежність державних фінансів від світових цін на окремі культури. Такі чинники знижують стійкість національної економіки, посилюють структурну вразливість до зовнішніх шоків та стримують внутрішній інноваційний розвиток.

Україна має значний потенціал перетворити аграрний сектор із сировинного придатка глобальних ринків на один із локомотивів економічного зростання, драйвер відновлення територій та інтеграції до високотехнологічних ланцюгів доданої вартості. Географічне розташування, родючі ґрунти, досвідчені аграрії, розвинуті агропідприємства - усе це створює передумови для якісного ривка. Водночас надмірна залежність від експорту необробленої сировини (зерна, олійних культур) формує структурну вразливість: до цінкових коливань, логістичних блоkad, геополітичних ризиків, а також позбавляє внутрішню економіку значної частини прибутку, яка могла б бути отримана в процесі переробки та брендованого експорту.

Для подолання цієї пастки необхідний стратегічний поворот у державній політиці: від експортної орієнтації на сировину - до створення повноцінних кластерів внутрішньої переробки, підтримки аграрних кооперативів, розвитку логістичної та цифрової інфраструктури, стимулювання експорту готової продукції з високою доданою вартістю. Додатково важливо змістити акцент з кількісного зростання виробництва на якісну трансформацію: технологічне оновлення, запровадження стандартів якості, сертифікація, просування бренду країни походження.

Лише така інноваційно-орієнтована, інституційно-збалансована модель аграрного розвитку здатна гарантувати фінансову стійкість країни, підвищити конкурентоспроможність української продукції на світових ринках, забезпечити зайнятість і добробут у сільській місцевості та стати основою для довгострокової продовольчої, економічної та соціальної безпеки.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасній моделі аграрного розвитку України домінує орієнтація на натуральний сировинний експорт, насамперед зернових та олійних культур. Така модель забезпечила державі короткострокові вигоди - зокрема, валютні надходження, приріст валового внутрішнього продукту та підтримку платіжного балансу. Проте разом із цими позитивами сформувався і структурний фундамент для низки довгострокових викликів.

Серед ключових ризиків - зниження рівня внутрішньої переробки, ефект «голландської хвороби», послаблення обробної промисловості, високий рівень неформальної зайнятості в агросекторі та залежність бюджету від глобальних коливань цін на обмежене коло сільськогосподарських культур. Усе це посилює вразливість економіки до зовнішніх шоків і стримує стабільне зростання.

Аби уникнути дихотомії «сировина чи промисловість», держава повинна відмовитися від політики одновекторної підтримки лише виробництва сировини. Натомість варто впроваджувати паралельну підтримку агровиробництва і обробної промисловості, стимулюючи створення повноцінних ланцюгів доданої

вартості в межах країни. Без модернізації та індустріалізації агросектору економіка не матиме достатніх підстав для сталого росту, фінансової незалежності та довгострокової стабільності.

У цьому контексті доцільно звернутися до міжнародного досвіду. Зокрема, Польща, Аргентина та Бразилія продемонстрували успішні приклади поєднання високої аграрної продуктивності з розвитком експортно орієнтованих потужностей із переробки. Ці країни змогли не лише підвищити темпи економічного розвитку, але й істотно знизити свою чутливість до зовнішньоекономічних коливань, сформувавши сталу експортну модель з високою часткою внутрішньої доданої вартості.

Україна має всі передумови для того, щоб реалізувати подібну стратегію. Для цього необхідно створювати сучасні агроіндустріальні кластери, які поєднують виробництво, переробку, логістику, інновації та експорт в єдині системи. У центрі цієї трансформації має бути підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток аграрної кооперації, стимулювання інвестицій у переробку, а також формування прозорої й передбачуваної державної політики.

Такий підхід дозволить не лише зменшити економічну залежність від сировини, а й перетворити аграрний сектор України на повноцінний драйвер економічного зростання з високим рівнем внутрішньої доданої вартості, що відповідатиме викликам XXI століття та зміцнить національний економічний суверенітет.

Література

1. Sachs J.D., Warner A.M. The curse of natural resources. *European Economic Review*. 2001. Vol. 45, №4-6. P. 827-838.
2. Corden W.M., Neary J.P. Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*. 1982. Vol. 92, № 368. P. 825-848.
3. Karl T.L. The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States. Berkeley ; Los Angeles ; London: University of California Press, 1997. 364 p.
4. Мошенський С.З. Пастка аграрної економіки. Ретроспективний аналіз загроз економічній безпеці України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. №4(102). С. 84-88.
5. Amin S. Imperialism and Globalization. *Monthly Review*. 2001. Vol. 53, №2. P.6-24.
6. Wallerstein I. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke University Press, 2004. URL: <https://doi.org/10.1215/9780822399018>.
7. Сарбей Л. Експорт сільгосппродукції під час війни або необхідність цифровізації економіки. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»* (Strasbourg, France). 2025. May 9. С. 15-23.
8. Томчук О.В., Поліщук Н.О. Проблеми конкурентоспроможності аграрних підприємств України під час воєнного стану. *Економіка і організація управління*. – 2024. – С. 49-58.
9. Белкін І.В. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові перспективи*. 2024. №4(46). С. 484-498.
10. Сергієнко В.В. Стратегічні напрями інвестування в агробізнес в умовах війни. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. №2(74). С. 77-84.

References

1. Sachs J.D., Warner A.M. The curse of natural resources. *European Economic Review*. 2001. Vol. 45, №4-6. P. 827-838.
2. Corden W.M., Neary J.P. Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*. 1982. Vol. 92, № 368. P. 825-848.
3. Karl T.L. The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States. Berkeley ; Los Angeles ; London: University of California Press, 1997. 364 p.
4. Moshenskyi S.Z. Pastka aharnoi ekonomiky. Retrospektyvnyi analiz zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. 2022. №4(102). S. 84-88.
5. Amin S. Imperialism and Globalization. *Monthly Review*. 2001. Vol. 53, №2. P.6-24.
6. Wallerstein I. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke University Press, 2004. URL: <https://doi.org/10.1215/9780822399018>.
7. Sarbei L. Eksport silhospproduktsii pid chas viiny abo neobkhdnist tsyfrovizatsii ekonomiky. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»* (Strasbourg, France). 2025. May 9. S. 15-23.
8. Tomchuk O.V., Polishchuk N.O. Problemy konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpriemstv Ukrainy pid chas voiennoho stanu. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. – 2024. – S. 49-58.
9. Bielkin I.V. Ahraryni sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy rozvytku. *Naukovi perspektyvy*. 2024. №4(46). S. 484-498.
10. Serhienko V.V. Strachichni napriamy investuvannia v ahrobiznes v umovakh viiny. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*. 2024. №2(74). S. 77-84.